

kell engednünk s melyek bizonyosan minden olvasónkat érdekelni fogják, mert hazánkra vonatkoznak.

Az *Österr. Blätter f. Literatur u. Kunst* című bécsi lap 6-dik száma rövid ismertetést hoz *Mailáth János* gr. németül írt munkájáról: *Neuere Geschichte der Magyaren*. Ezen munka, két kötetet képezve, Regensburgban jelent meg tavál, s *Mária Terésia* uralkodásától a legújabb időkhöz terjed, oly módon, hogy az első kötet egy egész századnak (1740—1848), a második kötet pedig kizárólag a magyar forradalomnak eseményeit tárgyalja. Mi nem ismerjük a munkát, szorítkozunk ennél fogva német ismertetője észrevételeinek visszaadására. *Mailáth* kiindulási pontját — úgymond az ismertető — rendületlen ragaszkodás a régi uralkodó házhoz jellemzi; legsikerültebbeknek tartja a kritika azon fejezeteket, melyekben a magyar ellenzéki szellem támadása s megerősödése van rajzolva. Különösen kiemeli az ismertető *Mailáth* ügyességét történelmi jellemek élethű és éles kirajolásában. Magát a forradalom történelmét illetőleg — úgymond — ennek eseményei még sokkal közelebb fekszenek, hogyszem azokról vég ítéletet lehessen mondani. Érdekes adalékul hozzá toldá munkájához *Mailáth* a magyar forradalom történelmére vonatkozó kútfők jegyzékét s 56, ezen tárggyal foglalkozó műnek rövid bírálatát. — *Mailáth* fencimzett munkájáról alkalmunk volt az az ágostai *Allg. Zeitung*ban is olvasni egy quasi-bírálatot; ennek szerzője azonban, úgylátszik, főképp *Mailáth* rokonszenveit a szerbek iránt igyekezett kimutogatni. — Hogyan áll a dolog, nem tudunk; ha magunk meg fogtuk olvasni a munkát, nem mulasztjuk el észrevételeinket elfogulatlanul nyilvánítani.

A *Galignani Messenger* febr. 9-dikei száma közli a londoni *Athenaeum* után *Dr. R. G. Latham* beszédét, melyet ez a királyi ázsiai társaság (*royal asiatic society*) utolsó gyűlésében tartott s mely a tagok figyelmét rendkívül felébreszté. Ezen beszédet, melynek tárgya: „Europa némely részeinek a turk család tagjai által régen történt elfoglalatása“, közöljük mi is, részint mivel a tárgy maga bennünket közelről érdekel, részint mivel az angol tudós eredeti állításai csakugyan figyelmet érdemelnek. Mi azonban ezuttal hosszabb megjegyzések nélkül adjuk az ugyis elég hosszú értekezést; reméljük, tudósaink részéről a felszólalások nem fognak kimaradni. Az értekezés itt következők: „Europa és Ázsia azon részei, melyekről itt szólni akarok, Taurida, Cherson, Ekaterinoszlav és Beszarabia orosz kormányzóságok, továbbá a Dunafejdelemiségek és Erdély, a régi Scythia, a régi Daoia egy részével. A népségek pedig, melyek közlésemben szerepelni fognak, a kúnok, bessenyők, khazarok, avarok, húnok és *Herodot* szkolotijai (vagy scythák). Hogy a négy első a turk törzshöz tartoznak, általánosan el van ismerve; nem egészen van azonban elismerve, oda tartoztak-e a húnok és szkolotik, — s jelenleg e két népség turk rokonsága forog kérdésben. De kutatásunk fő tárgya nem e rokonság, nem is az, vajjon az első helyt említett egy vagy több népség létezett-e nagyobb-kisebb mértékben kiterjeszkedve a nevezett tartományokban a IV-dik századtól kezdve K. e. egészen a XVIII-dik századig K. u., midőn Magyarország kúnjai köztől, kik még a kún nyelvet beszélék, az utolsó halt meg; hogy a kúnok a független tatárság turkjai, bebizonyítá *Klapworth* (*Klaproth*!), ki bizonyosságait egy érdekes szótárból merítette, mely, mint irodalmi kincs, *Petrarch*

(*Petrarca*) sajátja' vala. Valódi megállapodási s egyuttal kiindulási pontunk azon tétel, hogy e népségeket történelme folyamatos, hódításaik pedig állandó jellemmel bírnak; s ezen tételhez az ide vonatkozó vélemények bírálata hozzáadandó. Innen a kérdése részekben felmerült azon tünemények, miket költözéseknek, költözések hosszú sorának, kun költözésnek, hún költözésnek stbnek eredményei gyanánt tekintettek. Ezen költözéseknek pedig egyike sincs történelmi evidentiában, s nem is egyebek azok pusztá ráfogásnál. Nincs elismerve, hogy a szkolotik Európában meghonosultak volna; csak annyit tudunk, hogy betörések a történelmi korszakon kívül esik. A többi csupa ráfogás. Bizonyos földtérén rokon népségek más-más történetiróknak más-más időkben s más-más nevek alatt tűntek fel. A népiség változása ráfogott változás volt, magában foglalva új költözést; a valódi változás a név változása volt. Az avaroknak történelmileg valódi tényei a Volga nyugati tartományaiban következtek be; hogy ők Ázsia távolabbi részeiből származnak, az ráfogás vagy képzelgés. A húnokat illetőleg, az egyetlen írónak, ki akkor élt, midőn e félelmes nép először megjelent, *Ammianus Marcellinus*nak bizonyossága legkielégítőbb elemest enged. Történelmi tény, hogy bizonyos góthok a Neszter részeiből kiűzetek; de ázsiai eredetök ráfogás. Történelmi tény, hogy húsz évvel később *Atila* hánjai a Tisza és Duna közt megjelennek, s *Priscus* meglátogatja őket; hanem ismét ráfogás vagy képzelgés, hogy ezek lettek volna a nyugat felé nyomuló neszteri húnok, mert e mellett semmi bizonyosság sem szól. A költözések tehát — inkább ráfogás, mint bizonyosság tárgyai — legalább is kétségesek, s azon szempont, mely azokat elismeri, hypothesis gyanánt bírálandó meg. Messze kellene térnünk, ha e pontra nézve további részletekbe ereszkednénk; azért itt csak a gondos bűvárlat eredményeit terjesztjük elő. Ezen eredmények a következők: 1. A feljebb említett népségek egyikéről sem állíthatni bizonyossággal, hogy az — a történelem kezdete óta — a régi *Scythia Europaea*-ba vándorolt volna be. 2. Egyikéről sem állíthatni, hogy abból kiszorított volt. A mit bebizonyíthatni, nem egyéb a név változásánál, nem fogadhatunk el tehát tenyűl egyebet, mint rendes belső mozgalmat. Szó sem lehet ennél fogva újabb költözésekről Ázsiából, osupán a *Scythia Europaea* történelmének részleteiről, mert minden bizonyosság, minden ténylegesség hiányzik. Lehettek költözések, de kimutatva nincsenek; az ellen-állítás pedig ha nem sok, legalább néhány kedvezőbb ténynyel bír: így többek közt a hún név *churé* (talán *chuné*?) alakban találtatott *Ptolemaeus*-ban és Európában, s e szerint a húnok a második században az eurpai *Scythia* egy részét képezék. 3. *Priscus* királyos scythákat említ *Atila* idejéből, a nélkül, hogy megkülönböztetné őket a tulajdonképp úgynevezett húnoktól. 4. *Skoloti és Scythae* collectív nevek, szintűgy a hún is. Az előbbieket egyrészt a katiárok, az utóbbiakét a kuturgurok testék; az agathyrzek pedig vagy a acythák vagy a skolotik részei voltak. Ugyanott (Erdélyben) találta *Priscus* az akacir húnokat. *Zeuss* ezeket azonosítja. Ezek ugyanis a régi Dáciában voltak s mint dákok küzdhettek *Traján* ellen. Mindamelllett, hogy a főnek az ő törzsükből volt, mégsem volt sem több sem kevesebb igényök, mint bármely más törzsnek. Ily főnök többé vagy kevésbé volt turk, azaz: agathyrz vagy akacir; s ily főnök létezte valószínű. *Decebal* neve mindenesetre turk; a historia első turk királya pedig *Disabul*. Egy törzsnek sincs

annyi ágénye a dák *Decebál*hoz, mint a turkokéknak, a turkokéknak pedig leginkább az agathyrz (akacir, khazar) népségnek. — Tekintsük meg most *Atila* hűségait, kikről azonban megjegyzendő, hogy rájuk nézve semmi egyáltalános bizonyossággal történelmi tekintetben nem bírunk, kivéve azt, mit *Priscus*ban találhatni. A szokásos tekintély, *Jornandes*, legjelebb részletében is, csak *Kassidor* góth történetíróra támaszkodik, ez pedig nemzete gyűlöletével volt eltelve a húnok iránt s fél századdal később élt *Atila* halála után. *Atila* — *Priscus*nál — egészen más jellem, mint a későbbi történetírók *Atildja*. Nem isten ostora, nem testvérgyilkos, nem egy határtalan birodalom királya, nem is a szomszéd akacirok hódítója. Őt nem hozhatni összeköttetésbe azon húnokkal, kik a Neszter mellett a góthokat meghódították. Szóval, mi sem bizonyítja, hogy kelet felől előrenyomult hódító lett volna. Valószínű, hogy *in situ* volt, azaz: számos ősektől reá szállott eredeti birodalmának egyik részében. Bizonyos határozott helyen találjuk őt, s úgy kell vennünk, a miát találjuk. *Ab ezra* hozni őt be: ráfogás, hypothesis. Ez pedig nagy fontosságu. A mennyiben ki van mutatva, *Atila* ősei a IV. században K. e. élhettek, ő maga az V. században K. u. élt. S vajjon hol? Kórántsem azon földeken, melyeket egy ázsiai hódító, ki egész Moldva- és Oláhországban válogathatott, választott volna; hanem épen ott, hova egy meghódított népség maradványai szívesen elvonathattak: a Tisza és Duna közötti alföldön. Sőt mi több, Pannonia és Dácia közt élt, épen azon részekben, melyek egyik tartományhoz sem tartoztak, melyek sohasem voltak rómaiak. Ezekből kitűnik, hogy a scythák vagy skelotik bizonyos törzsel eléggé nyugat felé laktak, miszerint a régi Dácia határait érintessék; s hogy elég jelentéssel is bírtak arra nézve, miszerint főnököt szolgáltassanak a *Trajan* elleni háborúkra; kitűnik, hogy azon független ország, mely a Duna és római határ közt létezett, scytha volt; kitűnik, hogy a góthoknak a Neszter mellőli kiűzetésékkor a góthok, nem pedig a húnok voltak a berontó nép; ki, hogy *Atila* cselekvényei inkább egy *restaurator*, mint egy *destructor* tettei voltak. Ő inkább az volt, mi *Pelagiusz* Spanyolországban, mint a mi *Dsingiszkhán* vagy *Tamerlan*. Erre nézve keveset tudhatunk meg a történelemből, s a fenforgó véleményeknek két harmada ráfogás. Nem mondjuk, hogy ezen állításból ki lehetne magyarázni az oly tüneményt; mint *Decebál* birodalmának *Atila* általi visszaállítása (hazai király egy barbár hódító helyébe), az mégis könnyebbé teszi feladatunkat, mint az ellenkező véleget, mely *Atilát* vérontó zsarnoknak rajzolja, ki kezében isten ostorát suhogtatja s kinek lába előtt Királyok váltáságdíjai hevernek.“

— K é s z ű l ő m u n k á k. — *Péterfi Károly* dévai lelkesz két munkával készült el, melyek azonban még kiadót várnak: egyik „Philosophusok és philosophia historiája“, másik „Egyházi és alkalmi beszédek.“

Dr. Fodor András és *Bruz Lajos* „Erdély régiségei és természeti ritkaságai“ című, 3—4 tömött kötetet töltendő művet készülnék kiadni.

Bércy Károly eredeti és fordított (*Irwing* és *Boz* után) beszéljeit, melyek még eddig egybegyűjtve nem jelentek meg, *Számvald Gyula* fogja legközelebb kiadni.